

10. **Малиновський Б.** Катеринославська губерніальна рада / Б. Малиновський // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : зб. наук. пр. – Вип. 1. – 2004. – С. 130–135.
11. **Марусик Т.** Еліта як духовно інтелектуальний феномен суспільства / Т. Марусик // Регіональні та національні еліти: Хто формує політику? – Чернівці, 2002.
12. **Омелянович-Павленко М.** Спогади командарма (1917–1920) / М. Омелянович-Павленко. – К., 2007.
13. **Солдатенко В.** Революційна доба в Україні 1917–1920 / В. Солдатенко. – К., 2011.
14. **Солдатенко В.** Українська революція / В. Солдатенко. – К., 1999.
15. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т. 1 / упоряд. Г. М. Іванущенко. – Суми, 2010.
16. **Феденко П.** Ісаак Мазепа. Борець за волю України / П. Феденко. – Лондон, 1954.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 11, оп. 1, спр. 10, арк. 5.
18. ЦДАВОВ України. – Ф. 1115, оп. 1, спр. 44, арк. 7.
19. ЦДАВОВ України. – Ф. 1115, оп. 1, спр. 44, арк. 11.
20. **Шаповал М.** Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага, 1928.
21. **Шаповал М.** Великий зрив. Нарис з історії Української революції 1917 – 1920 / М. Шаповал // 1 част.: Доба Української Центральної Ради. – Львів, 1936.

Надійшла до редколегії 20.04.2015

УДК 94(477.63)«1960-1985»

Н. М. Шейміна

*Дніпропетровський національний історичний музей
імені Д. І. Яворницького*

УЧАСТЬ ДНІПРОПЕТРОВЦІВ У ДИСИДЕНТСЬКОМУ РУСІ УКРАЇНИ (1960–1985 рр.)

Використано матеріали про участь дніпропетровців у дисидентському русі. Окреслено проблеми та особливості дисидентського руху в Україні. Висвітлено долі учасників дисидентського руху, їх боротьба за демократизацію суспільства та незалежність України.

Ключові слова: дисидентський рух, методи боротьби, шістдесятники, термін покарання, трагічні форми опору.

Н. М. Шеймина

*Днепропетровский национальный исторический музей
имени Д. И. Яворницкого*

**УЧАСТИЕ ДНЕПРОПЕТРОВЦЕВ
В ДИССИДЕНТСКОМ ДВИЖЕНИИ УКРАИНЫ (1960–1985 гг.)**

Использованы материалы об участии днепропетровцев в диссидентском движении. Очерчены проблемы и особенности диссидентского движения в Украине. Освещены судьбы участников диссидентского движения, их борьба за демократизацию общества и независимость Украины.

Ключевые слова: диссидентское движение, методы борьбы, шестидесятники, сроки заключения, трагические формы сопротивления.

N. M. Sheimina

Dnipropetrovsk national historical Museum. D. I. Yavornytsky

**PARTICIPATION OF DNIPROPETROVSK CITIZENS IN THE
DISSIDENT MOVEMENT OF UKRAINE (1960–1985)**

This article contains material on the participation of Dnipropetrovsk citizen in Ukraine the dissident movement. Problems and features of dissident motion are outlined. Participants highlighted the fate of the dissident movement, their struggle for democratization and independence of Ukraine. The dissident movement in Ukraine was the manifestation of the national liberation movement aimed at the democratization of political life. Proponents of the national-cultural rights protested against purposeful Russification policy, destruction of monuments of history and culture, unlawful arrests, harassment of national intelligence and the like. Dissident activity consisted of different components: personal actions, cultural, political, public, social independent social initiatives, national and religious movements.

Key words: dissident movement, methods of struggle of the sixties, sentences, tragic forms of resistance.

Після початку процесу розвінчання культу особи Й. В. Сталіна та демократизації радянського суспільства в Україні та в інших республіках Радянського Союзу зароджується дисидентський рух. З'являються організації, що намагаються діяти легальними методами, спираючись на пропаганду та агітацію серед населення. Головними центрами активності українського дисидентського руху були міста Київ і Львів. Відкриті прояви інакомислення спостерігалися також у містах Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку, Одесі, Дніпропетровську [1, с. 20–21]. За підрахунками західних дослідників, кількість людей, які протягом 60–70-х рр. ХХ ст. брали участь у різних формах дисидентської діяльності, сягала майже тисячі осіб. Се-

ред них були інженери, лікарі, вчителі, журналісти, робітники, науковці, літератори, студенти, митці, священнослужителі, селяни [8, с. 94–95; 10, с. 84].

Показано, що Національно-культурницький напрям у дисидентському русі базувався на необхідності духовного і культурного відродження українського народу, передусім його національної самобутності, історії, традицій, мови. Поборники національно-культурних прав протестували проти цілеспрямованої русифікаторської політики, нищення пам'яток історії та культури, незаконних арештів, утисків національної інтелігенції тощо. Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. з'явилася нова течія, яка становила цілий етап розвитку українського національного руху. Цей рух отримав назву «рух шістдесятників». Основу його склали молоді люди, розбуджені хрущовською «відлигою»: поети, художники, музиканти, історики, публіцисти.

Головний зміст руху – боротьба проти русифікації України, відродження національної культури. Рух шістдесятників пройшов складний шлях до відвертого громадянського протистояння владі. Саме цей рух заснував перші осередки громадянського суспільства та визначив подальший розвиток руху опору в Україні [16, с. 156].

Серед дослідників, що займалися вивченням дисидентського руху, слід виділити авторів монографічних праць. Це Л. Олексієва, Б. Захаров, Г. Касьянов, В. Овсієнко, Л. Русначенко. Їх праці присвячені загальному розвитку дисидентського руху. Водночас роботи про історію та розвиток дисидентського руху в окремих регіонах майже відсутні. У Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького зберігаються матеріали О. Береславського, І. Сокульського, В. Сіренка, В. Макуха – учасників дисидентського руху в Дніпропетровській області. Використання цих документів, поряд з іншими, дозволило автору повніше освітити тему участі дніпропетровців у дисидентському русі опору в Україні.

У 1968 р. події «Празької весни» у Чехословаччині остаточно розвіяли міф про «соціалізм із людським обличчям». Ця подія стала початком руху опору «шістдесятників», який в той час набув трагічних форм. Так, 5 листопада 1968 р. колишній член Української Повстанської Армії і політ'язень, учасник дисидентського руху опору на Дніпропетровщині Василь Макух приїхав до Києва, вийшов на Хрещатик, облив себе бензином і підпалив. Потім, палаючи як факел, біг і кричав: «Хай живе вільна Україна!».

Василь Омелянович Макух (14.11.1927, с. Каров-Рава Сокальського району Львівської області – 6.11.1968, м. Київ) мав світогляд, що формувався під впливом національно свідомих батьків і сусідів, а також у читальні товариства «Просвіта». У 1944 р. він вступив до лав Української Повстанської Армії, яка діяла на теренах Західної

України. Його призначили у військову розвідку, в якій мав псевдо «Микола». У 1946 р. під час збройної сутички Василя Макуха було поранено – одна із куль спричинила перелом правої ноги вище коліна.

15 лютого 1946 р. В. Макух неспритомним опинився у стінах Великомоствського районного відділу НКВС, де витримав важке слідство у Львівській тюрмі № 4 (сумнозвісній «Бригідки»). 11 липня 1946 р. військовим трибуналом Львівського гарнізону він був засуджений до 10-ти років каторжних робіт з обмеженням у правах на п'ять років. Термін ув'язнення відбував у сумнозвісному Дубровлазі – на станції Потьма у Мордовії та в концтаборах Сибіру [30].

18 липня 1955 р. В. Макух був звільнений з ув'язнення і висланий на спецпоселення. На засланні Василь Макух познайомився з Лідією Іванівною Запарою, засудженою за перебування на примусових роботах у Німеччині, яка була родом із міста Дніпропетровська. Одружившись із нею, В. О. Макух переїхав з дружиною до міста Дніпропетровська, тому що повернутися в Західну Україну не мав права [12].

Не маючи освіти та професії, він влаштувався працювати у цех вогнетривів заводу «Промцинк», а згодом, за станом здоров'я, влаштувався слюсарем з ремонту побутової електротехніки. Працюючи, вступив на навчання до вечірньої школи і отримав атестат про середню освіту. Потім спробував поступити на навчання до Дніпропетровського університету. Але його не зарахували на навчання, тому що він мав судимість за політичними статтями.

Усе своє життя В. Макух не сприймав радянської влади. Його боляче вражала русифікація України, приниження української мови, обурювала існуюча несправедливість. Весь цей час він не приховував своїх політичних поглядів і націоналістичних переконань, брав участь у виданні та розповсюдженні творів самвидаву. Ввечері 5 листопада 1968 р. зарубіжні радіостанції на весь світ повідомили приблизно таке: «Громадянин України Василь Макух, протестуючи проти комуністичного тоталітаризму, поневолення українського народу та агресії СРСР проти Чехословаччини, здійснив у Києві акт самоспалення. Перед мужнім вчинком українця-патріота схилив голову вся прогресивна світова спільнота». Василь Опанасович Макух, отримавши опіки шкіри 70 %, помер у лікарні у віці 40 років. Похований 14 листопада 1968 р. у лівобережній частині міста Дніпропетровська на цивільному кладовищі житлового масиву Ключко.

10 лютого 1969 р. ще один мешканець міста Дніпропетровська Микола Олександрович Береславський на знак протесту проти беззаконня і свавілля існуючої влади також вирішив здійснити акт самоспалення біля пам'ятника Т. Г. Шевченку. Проте погодні умови – сніг та холод, а також відсутність достатньої кількості народу змусили його перенести акт самоспалення до вестибюлю Київського універси-

тету ім. Т. Г. Шевченка. Він повісив на себе саморобні плакати з написом: «Боріться за законні права української мови» та «Свободу діям української культури» і намагався себе підпалити, але його схопили та передали до рук співробітників КДБ.

Микола Олександрович Береславський (18.05.1924, с. Новоспівка Бердянського району Запорізької області – 12. 08. 2006, м. Дніпропетровськ) був очевидцем колективізації, розкуркулення і виселення українських селян на північ, голодомору в 1932–1933 рр., репресій 1930-х рр. Середню школу закінчив у 1941 р. Під час Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. М. О. Береславський за розповсюдження патріотичної української літератури, яку отримував від похідної групи ОУН, був депортований до Німеччини.

Після звільнення, 5 квітня 1945 р. М. О. Береславський був мобілізований до Радянської армії. Служив у Німеччині, Чехословаччині і Австрії. У 1949 – 1953 рр. М. О. Береславський навчався в Бердянському та Донецькому педагогічних інститутах. Обурений політикою русифікації в Україні, порушеннями прав людини, дисидент у 60-х рр. ХХ ст. поширював інформацію про масові арешти і розповсюджував самвидав.

М. О. Береславський зневірився в можливості домогтися справедливості і вирішив на знак протесту проти беззаконня провести акт самоспалення. Київський обласний суд інкримінував М. О. Береславському антирадянську діяльність, намір самоспалення. 30 травня 1969 р. Київський обласний суд засудив М. О. Береславського за 62-ою ч. 1 статтею КК УРСР до 2,5 років позбавлення волі в таборах суворого режиму [30].

Після звільнення в 1971 р. М. О. Береславський попри тяжкий стан здоров'я, співпрацював із журналами «Український вісник», «Пороги», «Монастирський острів». За кордоном були опубліковані його праці «Хто винен?», «Куди йдемо?», «Мовні проблеми слід вирішувати справедливо», «Хто і як встановлює радянську владу в Україні» [2, с. 445–454]. 28 серпня 1992 р. М. О. Береславського було реабілітовано. Указом Президента України від 26 листопада 2005 р. він нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. тиск з боку влади на інакомислячих ще більше посилювався. Так, у місті Дніпропетровську на 4,5 роки був засуджений поет Іван Григорович Сокульський за написання і поширення «Листа творчої молоді Дніпропетровська».

Іван Григорович Сокульський (13.07.1940, хутір Червоноярський Синельниківського району Дніпропетровської області – 22.06.1992, м. Дніпропетровськ) – поет, правозахисник, член Української Гель-

сінської групи. «Лист творчої молоді міста Дніпропетровська» – звернення-протест патріотичних дніпропетровців [11, с. 87–99]. Ідея написання колективного листа-протесту виникла після того, як партійна преса провела нищівну кампанію проти роману Олеса Гончара «Собор».

Особливо активно критикували роман у місті Дніпропетровську. Секретар Дніпропетровського обкому Компартії України О. Ф. Ватченко впізнав себе в негативному герої роману. «Лист творчої молоді» став поштовхом зародженню дисидентського руху в Дніпропетровській області. Ті, хто захищав роман та висловлював обурення проти цькування Олеса Гончара, були звільнені з роботи, вигнані з університету та отримали партійні стягнення.

14 червня 1969 р. поет Іван Сокульський як співавтор «Листа» і його розповсюджувач був заарештований управлінням Комітету державної безпеки у Дніпропетровській області [29; 31]. Його також звинуватили у наклепі на радянську дійсність і розповсюдженні у своєму оточенні літератури антирадянського змісту [15, с. 173, 187]. 27 січня 1970 р. І. Г. Сокульського було засуджено Дніпропетровським обласним судом за 62-ю ч. 1 статтею Карного кодексу УРСР – «антирадянська агітація і пропаганда» – на 4,5 роки з відбуванням покарання у виправно-трудовій колонії суворого режиму у Мордовії, з кінця 1971 р. – у Владимирській в'язниці, потім – у психіатричній лікарні мордовської зони ЖХ-385 / 3 [25, с. 169–173].

Вдруге І. Г. Сокульський був заарештований 11 квітня 1980 р. 13 січня 1981 р. він був засуджений до 5-ти років ув'язнення в тюрмі, 5-ти років у таборах особливого режиму з подальшим засланням на п'ять років. Дії підсудного суд кваліфікував за 62-ю ч. 2 статтею Карного кодексу УРСР та визнав його особливо небезпечним рецидивістом. Йому інкримінували як наклепницькі в основному вірші, навіть ті, за які він уже був покараний у 1969 р., наприклад «Ностальгія».

Винним він себе не визнав і відмовився давати покази. Останнє слово І. Г. Сокульський виголошував 6 годин. Термін покарання відбував у Чистопольській тюрмі та в таборі особливого режиму ВС-389 / 36 у селищі Кучино Пермської області. За 9 днів до закінчення тюремного терміну 3 квітня 1985 р. дисидент був утретє заарештований і засуджений Чистопольським міським судом до трьох років таборів за сфабрикованими звинуваченнями у «хуліганстві». У жовтні 1985 р. переведений на дільницю особливо суворого режиму Кучинського табору ВС-389 / 36-1 Пермської області. Неодноразово його карали штрафним ізолятором за відмову від роботи та інші «порушення режиму». У 1987 р. І. Г. Сокульський був переведений на 1 рік в одиночну камеру та позбавлений права на передачі.

І. Г. Сокульський був звільнений з ув'язнення у серпні 1988 р. Після повернення до Дніпропетровська працював в Українській Гельсінській спілці [26], був одним із засновників обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Народного руху України, «Меморіалу». Очолював обласну організацію Української Республіканської партії. Із 1989 р. редагував і видавав журнал «Пороги» [23; 24]. Він активно підтримував відродження Української автокефальної православної церкви.

20 травня 1991 р. І. Г. Сокульський був жорстоко побитий в Дніпропетровську під час пікетування з вимогами демократичних перетворень в Україні. Це побиття призвело до різкого погіршення здоров'я. 22 червня 1992 р. Іван Григорович Сокульський помер. Похований у Дніпропетровську. Посмертно був прийнятий до Спілки письменників України (1995) та нагороджений орденом «За мужність» (2006), орденом Свободи (2010).

Після арешту в 1969 р. І. Г. Сокульського на допити в управління КДБ неодноразово почали викликати мешканця міста Дніпропетровська О. О. Кузьменка. З'ясувалося, що це він відвозив «Лист творчої молоді Дніпропетровська» до міст Києва і Львова, після чого цей лист потрапив за кордон і транслювався по радіо «Свобода».

Олександр Олексійович Кузьменко (26.02.1926, сел. Лоцкам'янка – 14.07.1999, м. Дніпропетровськ) – член Організації українських націоналістів, учасник Українського руху опору, політв'язень. Під час німецької окупації, влітку 1942 р., 16-річний Олександр Кузьменко був зв'язковим з районним проводом ОУН, розповсюджував націоналістичну літературу.

У березні 1944 р. за участь у національно-визвольній боротьбі був засуджений на 8 років. Покарання відбував в Інті (Комі АРСР). На засланні одружився з Оленою Федорівною Золотнюк із Галичини, яка була зв'язковою Української Повстанської Армії і за це отримала 10 років таборів.

Після закінчення осудного терміну родина приїхала жити до міста Дніпропетровська. Їхній будинок по вул. Арміїській, 20-А в 60 – 80-х рр. XX ст. став осередком українського національного життя у місті Дніпропетровську. Господарі дотримувалися народних звичаїв, релігійних свят, окрасою великої родинної бібліотеки були видання «Кобзаря». Це товариство відзначало дні пам'яті Т. Г. Шевченка, покладало квіти до його пам'ятника. З настанням перебудови в Україні родина Кузьменків брала активну участь у діяльності українських громадських організацій [21, с. 119–126].

Ще одним із фігурантів справи «Лист творчої молоді» став асистент Дніпропетровського металургійного інституту Савченко Віктор-Васильович (22.03.1938, м. Вознесенськ Миколаївської області). Він

відвідував літературне об'єднання імені Павла Кононенка при Дніпропетровському обласному відділенні Спілки письменників України, познайомився з літераторами. Коли вийшов роман Олесе Гончара «Собор», В. В. Савченко купив 40 примірників цього роману і роздав студентам. Під час допитів не назвав жодного прізвища. Але інші свідки показували, що одержували від В. В. Савченка три документи «самвидаву», а це вже «систематичне розповсюдження антирадянської літератури» [18, с. 153–163]. Він був покараний умовно за 187-ю, ч. 1 статтею на два роки з відтермінуванням відбуття покарання на три роки. Упродовж 1994 – 2002 рр. він очолював Дніпропетровську організацію Національної Спілки письменників України.

Другий співавтор листа – журналіст Михайло Скорик був затриманий як підозрюваний 20 серпня 1969 р. На суді М. Т. Скорик визнав себе співавтором «Листа», але за наявними у кримінальній справі матеріалами про «злочинну діяльність по виготовленню та розповсюдженню антирадянських документів» їх було виділено в окреме провадження для подальшого розслідування слідчими [22, с. 68–93]. У місті Новомосковську Дніпропетровської області у цій же справі за 187-ю, ч. 1 статтею Карного кодексу УРСР за розмноження та розповсюдження антирадянської літератури на 2,5 роки був засуджений робітник Микола Георгійович Кульчинський з відбуванням покарання у виправно-трудоу колонії загального режиму [10, с. 194–196].

Микола Георгійович Кульчинський (10.04.1947, м. Дубно Рівненської області) – журналіст, просвітянин, громадський і політичний діяч. У його родині панував дух української пісні, музики, літератури [7, с. 1–3].

М. Г. Кульчинський був заарештований 14 червня 1969 р. та звинувачений у розповсюдженні літератури самвидаву, яку залишав на вокзалах, автобусних станціях, розсилав на адреси з телефонних довідників [32]. Під час слідства і на суді тримався гідно, винним себе у скоєнні злочину не визнав. Після звільнення у 1973 р. працював на будівництві машиністом баштового крану. У 1994 – 2000 рр. депутат Полтавської обласної Ради народних депутатів, Народний депутат України III і IV скликання (2000 – 2006 рр.), член фракції «Наша Україна».

У селі Олександрополь Синельниківського району Дніпропетровської області в родині селян-нащадків запорозьких козаків 20 грудня 1937 р. народився Григорій Андрійович Приходько. У 1959 – 1964 рр. він навчався в Одеському інституті інженерів зв'язку. Проходив службу в лавах Радянської армії, офіцер. Уперше Г. А. Приходько був заарештований 27 грудня 1973 р. у місті Калузі. Розповсюдження ним листівок суд кваліфікував як «антирадянську агітацію і пропаганду з метою підризу та послаблення радянської влади». І хоча в

тексті листівок не було закликів ані до насильства, ані до повалення влади, 10 липня 1974 р. Г. А. Приходько був засуджений до п'яти років позбавлення волі в тюрмі та в таборах. Термін покарання відбував у пермському таборі № 36 та у Володимирській тюрмі.

Після повернення у рідне село Олександрополь вже 1 липня 1980 р. його було вдруге заарештовано за звернення до Голови КДБ СРСР Ю. В. Андропова з вимогою не допустити запроторення поета та дисидента І. Г. Сокульського до психлікарні. 13 січня 1981 р., разом з І. Г. Сокульським він був засуджений до 5-ти років ув'язнення в тюрмі, 5-ти років у таборах особливого режиму з подальшим засланням на п'ять років. Суд визнав їх особливо небезпечними рецидивістами. Термін покарання відбував у Чистопольській тюрмі та в таборі особливого режиму ВС-389/36 у селищі Кучино Пермської області. У зв'язку з ліквідацією таборів для політв'язнів та зміною внутрішньої політики в СРСР в липні 1988 р. Г. А. Приходько був звільнений.

У лютому 1989 р. Г. А. Приходько почав видавати й редагувати нелегальний журнал «Український час», який орієнтував українців на боротьбу за свою державу. У жовтні 1989 р. він став фундатором Української Національної партії – першої в новітній історії України політичної партії. Після проголошення незалежності України Г. А. Приходько відійшов від практичної політики і зайнявся політичною публіцистикою. Із 2003 р. – член редакційної ради журналу «Воля і Батьківщина» [14].

Дисидент, член Української Гельсінської групи Віталій Васильович Калініченко народився 3 січня 1938 р. у селищі Васильківка Васильківського району Дніпропетровської області. У 1960–1964 рр. він навчався в Київському інституті народного господарства, а згодом продовжив навчання в місті Ленінграді. Був заарештований у вересні 1964 р. за намір емігрувати з країни, але в січні 1965 р. його звільнили з-під варті.

20 липня 1966 р. В. В. Калініченко при спробі перетину радянсько-фінського кордону був заарештований. Під час проведення психіатричної експертизи в Інституті судової психіатрії ім. В. П. Сербського визнаний психічно здоровою людиною. 12 січня 1967 р. рішенням Мурманського обласного суду дисидент засуджений до 10 років таборів суворого режиму за звинуваченням у «спробі зради Батьківщини». 13 червня 1972р. він був переведений до табору ВС-389/36, у село Кучино Чусовського району Пермської області.

В. В. Калініченко брав активну участь в акціях за статус політв'язня, за поліпшення умов утримання в'язнів. На початку 1974 р. разом із групою політв'язнів він відмовився від радянського громадянства. У 1975 р. його було переведено до Володимирівської в'язниці, звідки почали возити по психіатричних лікарнях, а потім по-

вернули до табору у село Кучино. До кінця лютого 1976 р. дисидентів утримували на карантині, а потім його перевели в табірну лікарню, звідки звільнили 19 березня 1976 р.

Оселівся В. В. Калініченко у батьків, у селищі Васильківка Васильківського району Дніпропетровської області, де перебував під адміністративним наглядом. У жовтні 1977 р. дисидент став членом Української Гельсінської групи. 23 жовтня 1977 р. він відіслав до Верховної Ради УРСР відмову від радянського громадянства, свій паспорт, військовий квиток і диплом про вищу освіту. 29 листопада 1979 р. В. В. Калініченка як члена УГГ було заарештовано за звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді».

18 травня 1980 р. Дніпропетровським обласним судом В. В. Калініченко визнаний особливо небезпечним рецидивістом і засуджений до 10-ти років позбавлення волі в таборах особливо суворого режиму і п'яти років заслання. Із Дніпропетровського слідчого ізолятору його направили відбувати термін покарання у 10-й виправній трудовій колонії Дубровлагу в Мордовії. Із 10 жовтня 1980 р. термін покарання відбував на дільниці особливо суворого режиму в колонії ВС-389/36-1, у селі Кучино Чусовського району Пермської області.

Після серії відсидок у карцерах 15 жовтня 1981 р. за спробу передати на волю заяву-протест В. В. Калініченко був ув'язнений до одиної камери терміном на 1 рік. 20 січня 1983 р., за активну участь в акціях протесту в таборі, В. В. Калініченко за рішенням суду був переведений на три роки до Чистопольської тюрми Татарської АРСР. Згодом його повернули до табору у село Кучино. 8 грудня 1987 р., у зв'язку з ліквідацією кучинської колонії, він був переведений до ВС-389/35 на станцію Всесвятська, звідки звільнений 18 квітня 1988 р. [14]. Весною 1989 р. він виїхав до США, проживав у Вашингтоні.

Микола Олександрович Сарма-Соколовський (19. 05. 1910, с. Хороше Петропавлівського району – 09. 08. 2001, м. Новомосковськ Дніпропетровської обл.) людина-легенда дисидентського руху. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст., коли М. О. Сарма-Соколовський навчався на художньо-професійних курсах у Дніпропетровську, він вступив до підпільної організації української молоді. У серпні 1929 р. його було заарештовано та звинувачено у причетності до Спілки української молоді (СУМ). У камері попереднього ув'язнення він сидів із тими, хто проходив по слідству у справі Спілки визволення України [19, с. 73–82].

Після закінчення Київського художнього інституту в 1935 р. він працював у Полтавському історичному музеї, а потім в обласному Будинку народної творчості методистом з образотворчого мистецтва. Будучи лейтенантом інтендантської служби, у 1941 р. під час бомбардування попав в оточення і лишився на окупованій німцями тери-

торії. Закінчив пасторські курси Української автокефальної церкви, отримав сан священника, після чого виїхав разом з дружиною до м. Коломия, де працював художником при шляховому управлінні під документами Г. Боднара. Там потрапив під вплив районного провідника ОУН під псевдо «Юрко», пізніше був прийнятий до ОУН, діяв під псевдо «М. Біда». Купував пістолети та постачав зброєю оунівців, міняв гроші, малював карикатури на керівників партії та уряду.

На початку 1945 р. М. О. Сарма-Соколовський був заарештований. Двічі – у лютому та травні 1945 р. – здійснив втечу. Після втечі проживав в областях Західної України, отримав церковну парафію на Буковині в районі м. Чернівці і читав проповіді українською мовою. У 1948 р., після богослужіння перед Різдом Христовим, отця Миколая заарештували і він був засуджений Прикарпатським військовим трибуналом до смертної кари. Однак незабаром розстрільний вирок було змінено – М. О. Сарма-Соколовського було засуджено до 25-річного терміну таборів особливого режиму.

Після звільнення М. О. Сарма-Соколовський переїхав до міста Новомосковська Дніпропетровської області. Його будинок часто відвідували відомі дисиденти та ветерани національно-визвольного руху. Співробітники Управління Комітету Державної Безпеки Дніпропетровської області поставили собі за мету скомпроментувати М. О. Сарма-Соколовського і сфабрикували лист до газети «Зоря» під назвою «Мене мучить моє минуле». Цією публікацією вони намагались заплямувати гідність дисидента [20].

На початку 90-х рр. ХХ ст. М. О. Сарма-Соколовський брав активну участь у створенні організацій «Просвіта», Народний Рух України, Українська республіканська партія. Він – автор поетичних і прозових книг: «Дорогою жнив», «Коріння пам'яті», «Анафема», «На осонку літа», документальної новели «Моя причетність до ОУН». Останній прижиттєвий збірник поезії «Срібне перо соколиного лету» він написав, коли вже був прикутий до ліжка.

М. О. Сарма-Соколовський – член Національної Спілки письменників України, лауреат Міжнародної премії Фонду ім. Тараса Шевченка, лауреат літературних премій ім. Богдана Лепкого та імені Яра Славутича. На знак визнання його як відомого поета, кобзаря і патріота, на будинку, в якому він жив у місті Новомосковську, в 2008 р. встановлена пам'ятна дошка. У місті Коломия Львівської області за рішенням міської ради одна з вулиць перейменована на вулицю Миколи Сарми-Соколовського [17].

Дисидентський рух в Україні був виявом національно-визвольного руху, спрямованого на демократизацію суспільно-політичного життя. Людей, котрі прагнули визволення, було багато. Але переважна більшість із них не бачила перспективи відкритої боротьби, і кожен оби-

рав свій спосіб розхитування системи. Дисидентська активність складалася із найрізноманітніших компонентів: особистих вчинків, культурних, політичних, громадських, соціальних, незалежних суспільних ініціатив, національних та релігійних рухів. Та були й такі особистості, котрі відчували біль усього народу: його минулих, сучасних і прийдешніх поколінь. Вони й узяли на свої плечі важкий хрест боротьби і страждань усього українського народу. Зусилля й жертви дисидентів не були марними. Ці люди несли народові України правду, відкрили Україну світові. Їхні принципи стали базою для сучасного суспільства та державного будівництва в незалежній Україні.

Бібліографічні посилання

1. **Алексеева Л.** История инакомыслия в СССР / Л. Алексеева. – Вильнюс; М., 1992.
2. **Береславський М.** Хто винен? / М. Береславський // Український вісник. – Вип. 7-10. – 1987. – Торонто; Балтимор, 1988. – С. 445–455.
3. Вести из СССР. – Т. 1 : 1978 – 1981. – Мюнхен, 1981. – Вип. 7–10.
4. Вести из СССР. – Т. 2 : 1982 – 1984. – Мюнхен, 1982. – Вип. 1–16; 1984. – Вип. 7–19.
5. Вести из СССР. – Т. 3: 1985–1986.– Мюнхен: Права человека. – 1985. – Вип. 20–24.
6. Вісник репресій в Україні. Закордонне представництво Української Гельсінкської групи. – Н.-Й., 1982. – Вип. 7–8; 1984. – Вип. 4.
7. **Дениско Г.** Від собору козацького до собору душ / Г. Дениско [Біографічна стаття про М. Г. Кульчинського, світлина] // Полтава – рухінформ. Інформаційний бюлетень. – 1998. – Ч. 1. – Березень. – С. 1–3.
8. **Захаров Б.** Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Б. Захаров / Харківська правозахисна група. – Х., 2003. – С. 94–95.
9. **Касьянов Г.** Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років / Г. Касьянов. – К., 1995.
10. **Кульчинський М. Г.** Десь під вербою журно йдуть літа; Сонце сповнила туча; Пісне моя українська (вірші і стаття) / М. Г. Кульчинський // Чорновіл В. Твори: у 10 т. – Т. 3. («Український вісник», 1970-72). – К., 2006. – С. 194–196.
11. Лист творчої молоді м. Дніпропетровська // Чорновіл В. Твори: у 10 т. – Т. 3. «Український вісник», 1970-72 / упоряд. В. Чорновіл; передм. М. Косів. – К., 2006.–С. 87 – 99.
12. **Макух Л.** Спогади дружини В. Макуха / Л. Макух // ДІМ, арх. – 1155290.
13. Мандрівки життя. Інтерв'ю з Петром Павловичем Розумним... // Кур'єр Кривбасу, № 198. – 2006. – С. 132.
14. **Овсієнко В.** Музей дисидентського руху / В. Овсієнко // Сайт <http://khp.org/archive/index.php?id=1113997845>.
15. **Плахотнюк М.** За ними – правда (Відповідь наклепникам) / М. Плахотнюк // Чорновіл В.Твори: у 10 т. – Т. 3. «Український вісник», 1970-72 / упоряд. В. Чорновіл; передм. М. Косів. – К., 2006. – С. 173.
16. **Русначенко А.** Національно-визвольний рух в Україні / А. Русначенко. – К., 1998.
17. **Рыжков В.** Судьба, вместившая «все боли XX века» / В. Рыжков // День. – 2012.– 12 янв.

18. **Савченко В. В.** Хроніка одного кримінального процесу / В. В. Савченко // Сучасність, 1993. – № 9. – С. 153 – 163.
19. **Сарма-Соколовський М.** Змушений лист / М. Сарма-Соколовський // Зона. – 2007. – № 22. – С. 73 – 82.
20. **Сарма-Соколовський М.** Мене мучить моє минуле / М. Сарма-Соколовський // Зоря. – 1984. – 18 лютого.
21. **Сіренко В.** Велика зона злочинного режиму. Про переслідування та репресії українських інтелектуалів у 70–80-х роках минулого століття / В. Сіренко. – Д., 2005.
22. **Скорик М.** Зима. Сповідь про пережите / М. Скорик. – К., 2000.
23. **Сокульський І.** Владар каменю / І. Сокульський. – К., 1992.
24. **Сокульський І.** Означення волі / І. Сокульський. – Д., 1997.
25. Судовий процес у Дніпропетровську // **Чорновіл В.** Твори: у 10 т. – Т. 3. («Український вісник», 1970–72) / упоряд. В. Чорновіл.; передм. М. Косів. – К., 2006. С. 169–173.
26. Українська Гельсінська група. До 20-річчя створення К., 1996. – С. 24.
27. Український правозахисний рух. Документи і матеріали УГГ. – Балтимор; Торонто, 1978.
28. Хроніка текущих событий. – Нью-Йорк: Хроніка, 1983. – Вип. 63. – С. 79.
29. **Цуканов Ф.** Маска та обличчя наклепників / Ф. Цуканов // Зоря. – 1970. – 7 лютого.
30. **Шейміна Н.** Трагічні форми протесту в історії дисидентського руху на Україні в 60–70-ті роки / Н. Шейміна // Проблеми вивчення та відтворення історико-культурної спадщини. Інститут історії НАН України : зб. ст. – Вип. 8. – К., 1999. – С. 322–326.
31. **Шило І.** Отравленные перья / І. Шило // Днепровская правда. – 1970. – 8 лютого.
32. **Шморгун І.** Рано-вранці вітри заголосять / І. Шморгун [життєпис родини Кульчинських]. – Рівне, 1994.

Надійшла до редколегії 09.06.2015